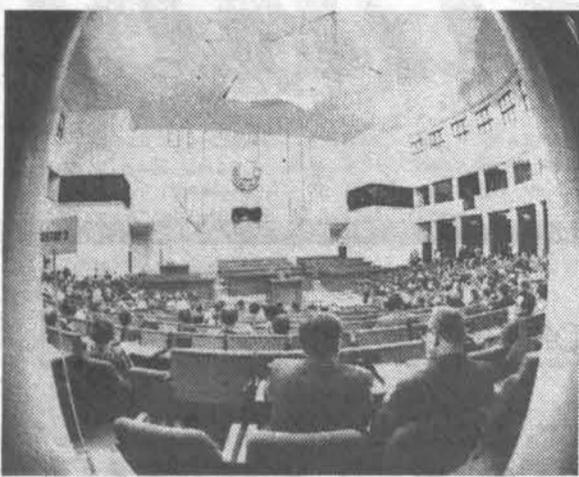

ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ

ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ

ПАДЗЕІ ЛЮДЗІ ФАКТЫ

СЕСІЯ СТАРОГА ПАРЛАМЕНТА

5 верасня ў Мінску пачала работу восемнаццатая сесія Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь дванаццатага склікання. Спікер парламента нават усклікнуў: “Такое бывае толькі ў казцы”, убачыўшы на табло лічбу 202. Менавіта столькі дэпутатаў павінна быць у зале для кворуму. Перад сесіяй увесь час нагнаталіся чуткі, што парламентам не збярыцца. Работа Вярхоўнага Савета праходзіць спакойна і эфектыўна.

З ПЕРШЫХ ВУСНАЎ

БЕЛАРУСЬ УДЗЯЧНАЯ СУСВЕТНАЙ АРГАНІЗАЦЫІ АХОВЫ ЗДAROЎ’Я

“Я ўдзячны Сусветнай арганізацыі аховы здароўя за разуменне тых праблем, якія вымушана сёння вырашае наша ахова здароўя, і за такое плённае супрацоўніцтва СААЗ з Рэспублікай Беларусь. Мы павяжаем гэту арганізацыю за тое, што яна, адна з нямногіх, да гэтага часу не забылася, што такое Чарнобыль, і актыўна падтрымлівае Беларусь як маральна, так і матэрыяльна”.

Аб гэтым заявіў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь Аляксандр Лукашэнка ў ходзе сустрэчы з дырэктарам Еўрапейскага бюро СААЗ Джозэфам Освалам, якая адбылася 5 верасня.

Кіраўнік дзяржавы праймаў гасця аб тым, што рэспубліка вымушана траціць 20 працэнтаў нацыянальнага бюджэту на мінімізацыю вынікаў чарнобыльскай катастрофы. Ён таксама адзначыў, што праблемы, звязаныя з чарнобыльскай катастрофай і іншымі падобнымі аварыямі, не могуць быць праблемамі адной дзяржавы, аднак гэта трагедыя ў свеце забываецца.

На думку Прэзідэнта, напрацоўкі беларускіх спецыялістаў у галіне вынікаў чарнобыльскай катастрофы маглі б паслужыць добрым вопытам для будучага пакалення чалавецтва.

ІМІДЖ

ПРЭЗІДЭНТ ВАЛОДАЕ МЯЧОМ

Рабочая паездка Прэзідэнта Беларусі А.Лукашэнка ў Горкі і Шклоў 2-3 верасня нечакана для ўсіх завяршылася... футболам. У Шклове Прэзідэнт згуляў у сяброўскім матчы з сваімі ровеснікамі і знаёмымі з юных гадоў, а таксама больш маладымі аматарамі мяча.

Нездарма кажуць, што ў родным доме і сцены дапамагаюць. Першы Прэзідэнт ужо ў першыя хвіліны матчу ў якасці цэнтральнага нападаючага з падачы свайго кіраўніка спраў Івана Ціцянікова бліскуча забіў першы гол у вароты саперніка.

На вышнім застаўся кіраўнік дзяржавы і да канца сустрэчы. Яму ўдалося паслаць у вароты праціўніка яшчэ два мячы, аднак адзін з іх не быў залічаны суддзямі.

Як паведаміла агенцтва Белінфарм, Аляксандр Лукашэнка прадэманстравалі землякам і журналістам добрую фізічную падрыхтоўку, уменне валодаць мячом. Зусім відавочна, што інтэнсіўныя ў мінулым заняткі спортам і штодзённым 5-кіламетровым прабежкі дапамагаюць кіраўніку дзяржавы спраўляцца са сваімі абавязкамі, вытрымліваць шквал крытыкі з боку апазіцыі як правага, так і левага толку, вырашаць шматлікія эканамічныя і сацыяльныя праблемы.

ЗУРЫКА

РЫНАК + САЦЫЯЛІЗМ

Выступаючы ў Горках на юбілей Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі, Прэзідэнт А.Лукашэнка адкрыта заявіў: “Вы можаце спытаць, якое ж грамадства мы ўсё-такі хочам пабудаваць? Я не буду ўхільацца ад адказу, хаваюцца за выкрутасамі накіштат, маўляў, -- ні капіталізм, ні сацыялізм. Мы хочам пабудаваць грамадства з высокім узроўнем сацыяльнай абароненасці чалавека, з высокай матэрыяльнай і маральнай матывацыяй да працы, без дэфіцытаў і чэргаў. Грамадства, дзе законы рынку дзейнічаюць не стыхійна, а ў маштабах, якія забяспечваюць эфектыўнасць вытворчасці і размеркавання.

Гэта значыць, я прама гавару аб грамадстве рыначнага сацыялізму”.

“Ёсць на Беларусі сілы, якія мараць узяць рэванш за палітычнае паражэнне ў 1920 годзе, за сакрушальны разгром у 1944-1945 гадах. Вы іх добра ведаеце. Яны з усіх сіл спрабуюць цягнуць нас назад у акупацыйныя гады, калі пад крылом акупантаў палітычныя ідалы і правадыры цяперашніх рэваншыстаў уладарылі над беларускім народам.

Народ адхіліў іх палітычную лінію і ўладныя амбіцыі на прэзідэнцкіх выбарах 1994 года, не дапусціў у парламент на выбарах у маі 1995 года, адхіліў іх ідэалогію на рэфэрэндуме. Тады гэтыя панове перайшлі да палітычных правакацый, спадзеючыся надаць ім агульнадзяржаўны маштаб. Але наш народ праявіў уласціваю яму мудрасць, вытрымку, палітычную волю і не падтрымаў правакатараў. Нашы людзі добра разбіраюцца, дзе працоўны канфлікт, дзе абгрунтаваны пратэст супраць парушэння канстытуцыйных правоў, а дзе палітычная правакацыя”.

(З выступлення Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Лукашэнка на ўрачыстым пасяджэнні, прысвечаным 155-годдзю Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі).

ПАСЛЯ КАНФЛІКТУ

ЗАБАСТОЎКА БЫЛА СПРАВАКАВАНА

Кіраўніцтва Беларускай асацыяцыі незалежных прафсаюзаў прамысловасці выступіла з заявай, у якой адзначаецца, што “неаднаразова парушэнні адміністрацыяй метрапалітэна калектывунага дагавора, ігнараванне законных патрабаванняў прафсаюза нага камітэта справакавалі пачатак забастоўкі работнікаў метро, якая прынесла мноства цяжкасцей і няручнасцей жыхарам і гасцям г.Мінска”.

Разам з тым АНПП патрабуе спынення крымінальнай справы супраць старшыні прафкома метрапалітэна, забеспячэння ўмоў для нармальнай работы прафкома, аднаўлення на рабоче ўсіх звольненых удзельнікаў забастоўкі, прыцягнення да адказнасці тых, хто парушыў умовы калектывунага дагавора, працоўнага заканадаўства і дапусціў некаваліфікаваныя дзеянні пры вырашэнні працоўнага канфлікту. На думку кіраўнікоў асацыяцыі, трэба стварыць дзяржаўную камісію з удзелам ФПБ для аб’ектыўнай ацэнкі дзейнасці ўсіх бакоў, якія ўдзельнічалі ў канфлікце, з наступным разглядам вынікаў у Нацыянальным савета па працоўных спрачках і сацыяльных пытаннях.

У АМЕРЫКУ

БУЙНАЯ ЗДЗЕЛКА

Камбінат “Белшына” выйшаў со сваёй прадукцыяй на рынак ЗША. Кіраўніцтва прадпрыемства заключыла з адной амерыканскай фірмай кантракт на восем з паловай мільёнаў долараў.

Згодна з дагаворанасцю бабруйчане паставяць у гэтым годзе за акіяна 1 360 звышбуйнагабарытных шын, прызначаных для вялікагрузных машын тыпу нашых 120- і 180-тонных “БелАЗаў”. Шыны вырабляюцца па японскай тэхналогіі і адпавядаюць міжнародным стандартам. Амерыканцы і раней куплялі іх невялікімі партыямі, але здзелку на такую буйную суму заключылі ўпершыню.

МІНСКІ МЕТРАПАЛІТЭН

У апошні дзень жніўня будаўнікі Мінскага метрапалітэна завяршылі работы па праходцы перагонных тунеляў трэцяга ўчастка другой лініі падземкі ад станцыі “Трактарны завод” да станцыі “Аўтазаводская”. Яго працягласць -- 3,4 кіламетра. Пуск электрапаяздаў новага ўчастка намечаны на 1997 год. На жаль, ніхто не можа гарантаваць, што гэты тэрмін будзе вытрыманы, бо на завяршэнне работ не хапае грошай.

З уводам у чэрвені ў эксплуатацыю новых станцый “Маладзёжная” і “Пушкінская” Мінскі метрапалітэна стаў галоўнай транспартнай артэрыяй Беларускай сталіцы: перавозіць за суткі 450 тысяч пасажыраў.

НА ЗДЫМКУ: брыгада праходчыкаў “Мінскметрабуда”, якая завяршыла праходку.

ДЭМАГРАФІЯ

КОЛЬКІ НАС?

Як сведчаць статыстычныя даныя, колькасць насельніцтва Беларусі на 1 ліпеня 1995 года склала 10 мільёнаў 279,2 тысячы чалавек.

У першым паўгоддзі гэтага года ў краіне нарадзілася 51,7 тысячы дзяцей (10,1 на 1 000 чалавек насельніцтва), памерла -- 68,6 тысячы чалавек (13,4 на 1 000 чалавек насельніцтва). У параўнанні з адпаведным перыядам мінулага года колькасць нараджаных зменшылася на 5,1 тысячы, ці на 9 працэнтаў, а колькасць памерлых павялічылася на 0,8 тысячы чалавек, ці на 1,1 працэнта.

ДАЎГІ НАШЫ

ЗАПАЗЫЧАНАСЦЬ ЗА РАСІЙСКІ ГАЗ

Паводле звестак БелаПАН, агульная запасычанасць Беларусі за расійскі газ (па звестках на 31 жніўня 1995 года) складае 3 трыльёны 687 мільярд 536 мільёнаў беларускіх рублёў. Аплата спажывацямі бягучых рахункаў у жніўні склала 59,1 працэнта, а ў зімовыя месяцы яна была на ўзроўні 92 працэнтаў.

У апошні тыдзень жніўня было спынена газабеспячэнне 295 прадпрыемстваў рэспублікі, а яшчэ 208 абмежаваны пастаўкі газу ў сувязі з хранічнымі неплацажамі.

АПЛАТА ПРАЦЫ

СУДДЗІ І ЮРЫСТЫ САМБІЯ-САМБІЯ

Па звестках Віцебскага абласнога ўпраўлення статыстыкі, найбольшы сярэдні даход за ліпень у супрацоўнікаў судовых і юрыдычных устаноў вобласці -- 1 мільён 840 тысяч рублёў.

Адсталі ад іх нават банкіры і чыноўнікі дзяржапарату, якія атрымалі адпаведна 1 мільён 657 тысяч рублёў і 1 мільён 336 тысяч рублёў. Побач з такімі даходамі зусім сціпла выглядае сярэдняя зарплата калгаснікаў -- 525 тысяч і работнікаў адукацыі -- 684 тысячы рублёў.

ПАМЯЦЬ

САРАТНІКАМ КАСТУСЯ КАЛНОЎСКАГА

Мемарыяльны комплекс у памяць аб удзельніках сялянскага паўстання 1863--1864 гадоў у Беларусі і Літве павяліся ў ваколіцах вёсак Мохавічы і Малое Ольжава Лідскага раёна.

На месцы, дзе пахаваны баявыя саратнікі Кастуся Каліноўскага, устаноўлены два дубовыя крыжы з надпісам на беларускай і польскай мовах: “Змагарам за незалежнасць”. Іх асвяціў настояцель аднаго з мясцовых каталіцкіх прыходаў, адбылося богаслужэнне. Мемарыял, які з часам расшырыць сваю тэрыторыю, збудаваны па ініцыятыве грамадскіх арганізацый Ліды.

ВЕСТКІ АДУСЮЛЬ

НА ЛІДСКІМ заводзе “Нёман” ужо сабрана больш за 80 аўтобусаў. Яны лепшыя, чым усе іншыя, што выпускаюць заводы краін Садружнасці, у прыватнасці, беларускія машыны перавышаюць па якасці зборкі расійскія з Лікіна.

СКЛАДЫ Мазырскага солевыварнага камбіната завалены гатовай прадукцыяй. Соль з выдатнымі смакавымі і лячэбнымі якасцямі, якая карысталася добрым попытам на знешнім рынку, цяпер ляжыць мёртвым грузам: яе перасталі купляць з-за высокай цаны.

ІГНАЛІНСКАЯ АЭС -- не лепшае тварэнне савецкай інжынернай думкі -- задала невялікі клопат ураду Літвы. Эксплуатацыю яе плануецца спыніць да 2007--2020 года. Але спыненне толькі аднаго блока будзе каштаваць каля 300 мільёнаў амерыканскіх долараў.

ПАДПІСАНЫ пратакол паміж Украінай і Беларуссю аб прызнанні правоў уласнасці Рэспублікі Беларусь на маёмасць Тамашгародскага і Оуруцкага камендрабильных заводаў. Гэтыя прадпрыемствы былі пабудаваны намі яшчэ ў часы БССР на тэрыторыі Заходняй Украіны. Вядуцца перагаворы аб лёсе яшчэ больш як 20 прадпрыемстваў Беларусі на тэрыторыі Украіны, пабудаваных рэспублікай у перыяд існавання СССР.

У ПЕРШАМАЙСКІМ судзе Мінска аднавіўся працэс па іску Зянона Пазынька да рэжысёра скандальнага вядомага фільма “Дзеці хлусні” Юрыя Азаронка і Беларускай тэлерадыёкампаніі. Лідэр БНФ абвінавчвае “творцаў” фільма ў скажэнні яго вобраза, імкненні прадставіць яго фашыстам.

ПАСЛЫ Вялікабрытаніі, Італіі, Германіі і Францыі, акрэдытаваныя ў Мінску, сустрэліся з міністрам працы Беларусі Аляксандрам Сасновым. Яны прасілі пайнфармаваць іх аб становішчы ў сацыяльнай галіне і прафсаюзным руху ў нашай дзяржаве. Прадстаўнікі названых дзяржаў прынялі ў сябе старшыню Свабодных прафсаюзаў Г.Быкава і праявілі цікавасць да яго пункту гледжання на сацыяльна-эканамічную сітуацыю ў Беларусі і прабемы ў дзейнасці прафсаюзаў.

Сямён ШАРЭЦКІ:

"А КАЛІ Я НІ ДА КОГА?.."

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)

Цяжка пакуль фермерам, тут калгасам і саўгасам — буйным вытворчым адзінкам нялёгка выжыць.

-- Сямён Георгіевіч, я так цалкам і не зразумела: ваша партыя на якім палітычным флангу -- левым, правым? А, можа, у цэнтры!

-- Мянё проста абурала, калі табе хочучы абавязкова ярлык навесіць -- "чырвоны" ты ці "белы". Зноў спрацоўвае старая мадэль мыслення: каб ты быў абавязкова кімсьці, каб ты не быў самастойным. Вось сёння і атрымліваецца, нібыта толькі і ёсць з аднаго боку -- БНФ, з другога -- камуністы. І адразу пытанне: ты да каго? А калі я ні да каго? Такія падзелы партый, людзей з'явіліся ў час рэвалюцыйных штурмаў, у час вялікіх пераездаў.

-- А вам рэвалюцый падбацоўца?

-- Я прыхільнік звалюцый. Рэвалюцыю не адмаўляю як факт. Бываюць сітуацыі, калі грамадства, яго лідэры нарабляць столькі памылак, што рэвалюцыя тады, хочаш ты таго ці не, ужо непазбежная.

-- Ваша партыя ставіць сваёй задачай не даводзіць палітычную сітуацыю да выбухова небяспечнага рэвалюцыйнага стану?

-- Любая разумная партыя, не авантурыстычнага, не лявацкага кшталту, абавязкова будзе ставіць такую задачу.

-- А як ваша партыя ставіцца да багатых людзей?

-- Станоўча. Але мы супраць звышбагацця і звышбеднасці. Не павінна быць крайніх полюсаў, якія могуць прывесці да новага семнацатага года. Паўсюль, у любой краіне, дзе не хочучы сацыяльнага выбуху, не даводзяць справу да крайнасцяў, у тым ліку, і ў першую чаргу, да палярнасцяў людзей на багатых і бедных. Мне спадабаўся выраз Кенэдзі, які ска-

заў, што, калі мы не дапаможам многім бедным, то не здолеем захаваць і нешматлікіх багатых. Больш за ўсё мне падабаецца шведская эканоміка.

Любы рух наперад -- гэта, я б сказаў, расшыванне вузкіх месцаў, якія і так існуюць, але іх больш з'яўляецца з ростам эканомікі. І мне падабаецца шведскае разумнае спалучэнне дзяржаўнай формы ўласнасці і прыватнай, канкурэнцыі і магутнай сацыяльнай абароненасці людзей з боку дзяржавы.

-- Такім чынам, ваша партыя будзе змагацца за тое, каб не было бедных, ці за тое, каб не было багатых?

-- Каб не было бедных. Але для таго каб не было бедных, трэба, каб не было звышбагатых, якія абкрадаюць усё грамадства.

-- Можна, у такім выпадку трэба ўжо весці размову не проста пра вельмі багатых, а пра крымінальнае накапленне багацця?

-- Мы прытрымліваемся так званай прынцыпу дэмакратычнага сацыялізму, увагуе праграмы сацыял-дэмакратыі. Дык вось, каб не было вельмі бедных, трэба ўсё ж такі ўзяць лішкі ў вельмі багатых шляхам пераразмеркавання з дапамогай падаткаў і аддаць тым, вельмі бедным. Але, падкрэсліваю, калі мы і гаворым, што нешта трэба нацыяналізаваць, то не з дапамогай ружжа, а з дапамогай эканамічных метадаў.

-- А што б вы нацыяналізавалі сёння з таго, што ўжо было дэнацыяналізавана?

-- Я бы забраў тыя грошы (эканамічнымі метадамі, натуральна), якія былі украдзены ў дзяржавы некаторымі банкірамі.

-- Калі вы "пакладзеце" на дол камерцыйнай банкі, якім шляхам будзе развівацца шматукладная эканоміка?

-- Я лічу, што мы пачалі рэфармаванне і стварэнне шматукладнай эканомікі не з таго боку. Не з банкаў, а з вытворчасці трэба было пачынаць. Выкарыстоўваючы ў тым ліку і

банк, як сродак уплыву на эканоміку. Мы ж, дакладней, урад Кебіча, гэтыя банкі выпусцілі з рук, і яны зараз настолькі абасобіліся, што кіруюцца толькі сваімі інтарэсамі. Яны не вядуць эканоміку да шматукладнасці, яны яе губляць і жыруюць на ёй.

-- Але ж і яны не самазабойцы, і яны павінны разумець, што, калі будучы думаць толькі пра сябе, то ўсё вельмі хутка скончыцца!

-- А хіба былі самазабойцамі Пурышкевіч і кампанія, якія дэвалюціравалі краіну да семнацатага года? Ленін з'явіўся, бо наспелі умовы.

-- У такім разе, павінен быць толькі дзяржаўны банк!

-- Я так не лічу. Проста прыватныя банкі павінны ўтварацца на прыватным капітале, а не з дапамогай крадзяху дзяржаўнага капіталу. Вось тады б і ішлі, калі казаць па-сялянску, ноздра ў ноздру, рэарганізацыя вытворчасці і банкаў. А так мы паставілі каня ззаду воза.

-- І вы лічыце, што дзяржаўны сектар будзе дамінаваць?

-- Я лічу, што ўсё павінна быць разумным. Прыватызацыю трэба было пачаць з дробнай вытворчасці і сельскай гаспадаркі. А дзе там спыніцца -- не трэба вычэрчваць схем, як мы раней рабілі. Трэба вырашаць тыя пытанні, што наспелі, і тады будзе бачна, дзе тая мяжа. У Францыі, напрыклад, не лічаць, што завод "Рэно" павінен быць прыватным. І ў Швецыі трэцяя частка вытворчых рэсурсаў у дзяржаўных руках. Але ў той жа час нашоўта мець дзяржаўную цырульню альбо абутковую майстэрню? Ды і ўсё гэтыя цукерачныя фабрыкі, піўзаводы...

Мы ж зрабілі вялікую памылку ў свой час, прыняўшы пастанову аб прадпрыемстве, калі пакінулі прадпрыемствы дзяржаўнымі, але ў той жа час дзяржава адмовілася ад кіраўніцтва імі. Гаспадар адмовіўся ад кіравання сваёй уласнасцю, не перадаўшы яе іншаму гаспадару. Прыкладна так зрабіў Гар-

бачоў, калі пачаў перабудову. Я лічу, што такі пункт гледжання даволі пашыраны і сярод народа.

-- Вы заўсёды кіруецца тым, што хоча народ, масы!

-- Гэтага проста нельга рабіць. Масы трэба весці, на тое яна і ёсць дзяржава -- павінна кіраваць. Мы за дзяржаўнае рэгуляванне з разумным спалучэннем канкурэнцыі.

-- Сямён Георгіевіч, ваша аграрная фракцыя ў парламенце хутчэй за ўсё і пасля паўторных выбараў застанеца самай вялікай. Зразумела, што пры гэтым вы будзеце імкнуцца праводзіць уласную палітыку. Але можа здарыцца, што і вам прыйдзеца ісці з кімсьці ў блоку. Хто гэта можа быць?

-- Мы падпісалі пагадненне з партыямі сацыялістычнага кшталту. Дарэчы, з паняццем "сацыялістычны" і па сённяшні дзень не ўсё так проста. У семнацатым годзе было дзеяць партый, у праграмах якіх ставілася задача пабудовы грамадства на аснове сацыялізму. Вось толькі, што такое "сацыялізм", кожная партыя разумела па-свойму. Нешта падобнае адбываецца і сёння.

-- А якія партыі вы лічыце сацыялістычнымі на Беларусі сёння?

-- У гэтым накірунку, мне здаецца, працуе і сацыял-дэмакратычная Грамада. І камуністы. Пры гэтым трэба мець на ўвазе, што апошнія "правеюць". Цяжка, але "правеюць".

-- Як вам бачыцца, ці хопіць у вашай парламенцкай фракцыі сіл, каб аказаць рэальны ўплыў на падзеі ў краіне?

-- Калі нас будзе дастаткова, каб уплываць на ход галасавання ў парламенцкай зале, то я мяркую -- так. Тым больш, што мы ўпэўнены, і я гэта хачу падкрэсліць, што прэзідэнт і яго адміністрацыя, як уладная структура, таксама шукаюць выхад з тупіка, яны і мы зноўдзем агульную мову.

-- Вы ва ўсім падтрымліваеце прэзідэнта?

-- Ва ўсім падтрымліваць немагчыма. Мы партыю не стваралі б, калі б ва ўсім былі згод-

ныя з дзеяннямі ўлады. Тым больш, што не можа быць праўда заўсёды на баку аднаго чалавека. Напрыклад, наша партыя згіне, калі яна будзе заўсёды і ва ўсім са мной, як з яе кіраўніком, пагаджацца.

-- Вы дапускаеце для сябе магчымасць пярэчыць прэзідэнту?

-- Не пярэчыць, а ўступаць у палеміку і шукаць ісціну.

-- Але ў апазіцыі вы сябе не бачыце!

-- Мы не ідзем у парламент для таго, каб быць у апазіцыі да прэзідэнта. Мы ідзем, каб быць побач і побач працаваць.

-- Здаецца, Аграрная партыя падтрымала веснавую змену дзяржаўнай сімволікі ў краіне!..

-- Не ўсё так адназначна. Мы і некалькі год таму былі супраць змены дзяржаўнай сімволікі, на той час савецкай, на новую. І зараз не стаялі за чарговую змену. Але і не казалі катэгарычнае "не". Асабіста я нічога не меў супраць бел-чырвона-белага сцяга. Але мне быў незразумелым герб "Пагоня". Калі б гэта залежала ад мяне, то я на дзяржаўным гербе зрабіў бы вываў зубра -- моцнай і мірнай жывёлы.

-- І апошняе па ліку, але, мабыць, галоўнае па сэнсу пытанне. Як вы ставіцеся да незалежнасці Беларусі і магчымасці яе інкарпацыі ў склад Расіі?

-- Я -- за суверэннітэт Беларусі. А суверэннітэт -- гэта права самім вызначаць свой лёс. Але я лічу, што пры цяперашнім развіцці вытворчых сіл і абагульненні вытворчасці не можа быць краіна незалежнай. У Еўропе ствараюцца па сутнасці "злучаныя штаты Еўропы" -- з агульнай абаронай, з агульным урадам, замахваюцца на агульныя грошы.

-- Але ж там пакуль існуюць самастойныя дзяржавы...

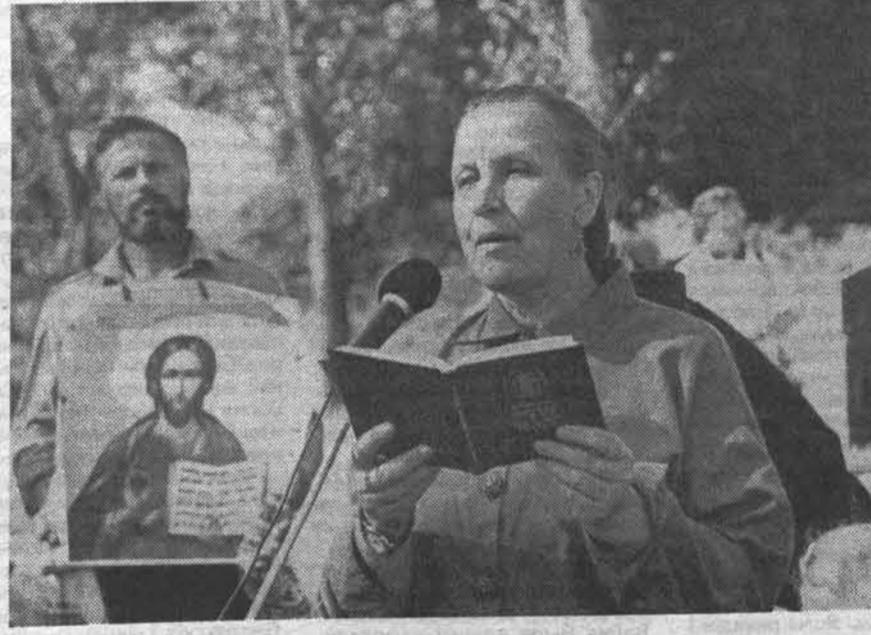
-- Суверэнныя, а не самастойныя. Якія ж яны самастойныя, калі не валодаюць правам вызначаць цану на свой прадукт.

-- Тады коротка: вы бачыце Беларусь у складзе Расіі?

-- Не. Я бачу Беларусь побач з Расіяй, як і побач з іншымі краінамі. Але не ў складзе.

Гутарку вяла
Галіна УЛІЦЕНАК.

СВЯТА БЕЛАРУСКАГА ПІСЬМЕНСТВА І ДРУКУ

(Заканчэнне. Пачатак фотарэпартажу на 1-й стар.)

Восем стагоддзяў назад у Іерусаліме спачыла першая асветніца і заступніца зямлі беларускай Прападобная Ефрасіня, князеўна, ігумення манастыра святога Спаса ў Полацку.

Толькі ў 1910 годзе святыя мошчы Ефрасіні вярнуліся на родную зямлю, даруючы выратавальную надзею і асяняючы шматпакутны народ Беларусі. У той год эскадра прыгожых рачных навігацыйных велічч прайшла па Дняпру. Рэчыца, Любавічы, Стары Быхаў, Магілёў, Орша сталі месцамі бачкі, Стары Быхаў, Магілёў, Орша сталі месцамі бачкі, Стары Быхаў, Магілёў, Орша сталі месцамі бачкі.

Прайсці маршрутам той духоўнай місіі стала задачай навукова-творчай экспедыцыі "Дарога да святыч". Удзельнікі гэтай экспедыцыі -- вядомыя разам з нянь, дзеячы мастацтва, грамадскія дзеячы разам з групай духоўнай падтрымкі атрымалі асабістае благаслаўленне Экзарха ўсяе Беларусі Мітрапаліта гаспаўнавага Екзарха ўсяе Беларусі Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта, які ўручыў членам экспедыцыі лампаду Духоўнасці з жыватворным агнём ад гроба Гасподняга. Гэты агонь трэба было пранесці

па гарадах і вёсках Полацкай, Магілёўскай, Гомельскай абласцей, наведваючы старажытныя цэнтры нашай гісторыі, культуры, духоўнага жыцця. Па дарозе адбыліся навукова-творчыя канферэнцыі, асвячэнне памятных знакаў у месцах, дзе ў 1910 годзе пабывалі святыя мошчы Ефрасіні Полацкай.

У Полацку, Быхаве, Рэчыцы, Тураве тысячы жыхароў сустракалі ўдзельнікаў гэтай незвычайнай экспедыцыі. Гэтыя сустрэчы станавіліся сапраўднымі святамі для людзей, якія жадалі запаліць свае свечкі і лампады ад жыватворнага агню лампады, зацэпленай ля гроба Гасподняга.

НА ЗДЫМКАХ: лампада Духоўнасці ў полацкім Спаса-Ефрасінінскім манастыры; малітву да святой Ефрасіні чытае ўдзельнік экспедыцыі віцэ-прэзідэнт Усебеларускага жаночага фонду Імя Ефрасіні Полацкай, народная артыстка Беларусі Марыя Захарэвіч; асвячэнне Крыжа ў Быхаве, дзе на тэрыторыі палаца былога канцлера Вялікага Княства Літоўскага Льва Сапегі ў 1910 годзе спынялася рака са святымі мошчамі; сустракаць экспедыцыю выходзілі стары і малыя.

Яўгеній ПЯСЕЦКІ.
Фота аўтара.

...ВЕКАВЕЧНЫ ТОЛЬКІ КРАЙ

(Эсэ-спадзяванне)

ХТО ЁСЦЬ для мяне землякі? Суайчыннікі, хаты каторых месцяцца ў Слабадзе за віхлястай Цітаўкай (таму і завецца родная вёсачка Зацітава Слабада)? Усе без выключэння пухаўчане? І першыя, і другія, і шмат хто яшчэ з беларусаў, сустрачых і адкрытых мною, дарэчы, часам і па-за Беларусь. Вось толькі дома... Так, дома, на Беларусі, не ўсіх за землякоў вялікая ахвота прымаць, гавару як ёсць. Гавару ўсю праўду. Іначай...

Калі смутна, калі самотна, заўжды мяне супакойваюць адны толькі ўжо маўклівыя сустрачкі з сапраўднымі землякамі. Яны сама гасціннасць, сама шчодрасць, якія нічым не вымераць. Што казачны абрус з прысмакамі ў параўнанні з сабранымі на хуткую руку агуркамі, салам...

Здараецца, што бачусь з імі ў адзін дзень. У паўдзеньку. Мне не трэба іх стагоддзі. Усе ж мы не шмат вечныя. Тым больш, што землякі мае — людзі багатыя. Я ашчаджаю іх час. Баюся бязмэтна патраціць іх хвіліны, гадзіны, патрэбныя вечнасці. Паэт жа нежак неўздзіў пранізліва сказаў пра іх, пэўна, таксама:

Што векавечны толькі край,
і далеч,

І жоўты ліст
на зелены травы...

Іх час, іх клопат, іх усезямляцкае суперажыванне за Беларусь патрэбны вечнасці. Хаця і лес у кожнага — розны. Узрост — таксама. Ды адна зямля, адны ваколліцы спарадзілі іх да жыцця, да дарогі, да сустрачкі са мною. Тая натхняльна-вытанчаная аўра, што знаёмая мне па маці, дзеду (рудзенска-дукорскае крыло пухавіцкага кавалачка Айчыны), загартавала іх, з інтэлігентаў па духу зрабіла маіх землякоў баіцамі з жыццём і за жыццём. Праўда, баіцамі інтэлігентнага кшталту. Ніводзін з іх не сцягаў у паднябессе кіруючых кабінетаў, цэкоўскіх, міністрскіх і іншых. А калі і даводзілася камусьці на пасадзе прыўздзімацца над людзьмі, мець некага пад сваім началом, то рабілі гэта толькі ў межах сваёй адукацыі, свайго вопыту, калі адчувалі, што здольныя, што маюць права кіраваць, вучыць. Як, прыкладам, Аркадзь Сцяпанавіч Крук, колішні прарэктар Мінскага медыцынскага інстытута. Чалавеку гэтаму, заслужанаму дзеячу навукі Беларусі, доктару меды-

цынскіх навук, аўтару многіх навуковых манаграфій, і сёння знаходзіцца месца ў жыцці. Аркадзь Сцяпанавіч — 75. А да яго і зараз спяшаюцца па кансультацыю, параду. Яшчэ ці не два гады назад Крук і сам выконваў самыя складаныя аперацыі, даваў людзям шанц хадзіць, мець здаровыя рукі і ногі. Здарыцца гора, бяда, пералом, то згадайце любому траўматалагу прозвішча Крука. Ва ўсіх дактароў яно выкліча душэўнае трапятанне, паважлівую згадку. Усе, многія пакаленні — яго вучні.

З гомельскай шашы, па дарозе з Мінска, кіламетраў за шэсць да Дукоры, збочваем управа, уязджаем у Голацк. Даўні Голацк, тапонім якога не згубіўся і ў савецкім бязпаддзі. І на вуліцы Народнай спяшаюся адчыніць веснічкі ў падворак Аляксандра Пікуліка. Усё сваё жыццё ён адпрацаваў селіскім бібліятэкарам. Цяпер — пенсіянер. Гады (і немалыя!) ён, чалавек з хворым сэрцам (з тых, хто кожнаму новаму дню радуецца!), аддаў дзіўнай і зма-

цыянальна ўзрушлівай (не для сардэчнікаў!) справе. Краязнаўству! Дзе вы па Беларусі (у глухой, з асеннім рохрыстам дарог на ўвесь год вёсачцы) знойдзеце такога дзівака? Не ўсоды, мажліва, за каровамі і свіннымі чыгунамі, на фармуляры чытацкія ды ўсялякія справаздачы час знаходзіцца. Пікулік жа шукаў (шукае і зараз!) звесткі пра герояў-землякоў. Піша ў музеі, архівы, звяртаецца да людзей праз газеты. Аднаўляе ісціну. Дапамагае шукаць справядлівасць. Падказвае шлях да праўды. Такія людзі, як Пікулік, ва ўсялякім грамадстве павінны быць у пашане, бо яны захавальнікі і збіральнікі ўсенароднай памяці. Ды ў пашане, здаралася, былі іншыя. Тыя, што пра памяць больш на партыйных сходах гаварылі, чымся шанавалі сапраўдных, сумленных герояў і радавых, жывых і мёртвых, іх спакутаваных сем'і.

Пікулік улюбёны ў сваіх герояў. Ведае ён і ўсе акалічнасці, перыпетыі іх жыццяў, іх дзіцячыя лёсы, іх юнацкія

захапленні. І галоўнае, што Аляксандр Васільевіч зрабіў за гады росшукаў, джк гэта адкрыццё сутнасці подзвігу. Герайчы ўчынак, подзвіг — гэта сумленнасць, праўдзівасць. Такая вось формула.

Сёння мы ў пікулікаўскім садзе. Алыча, співы, грушы, чорная рабіна, яблыккі, вішні, маліна — чаго тут толькі няма. Аляксандр Васільевіч, нягледзячы на ўсе мае маленкі-пратэсты, пакуе кош яблыккі ды грушамі. І ўслед, і поруч з гэтым клопатам гаворым. Узрушана, як заўсёды, трывожна раскавае-сведчыць Пікулік:

... — Прайшлі пераможныя ўрачыстасці. І ў газетах ужо ні слова пра ветэранаў. Што — стаміліся?.. Ды і паўсюдна забыліся на вайну...

Пікулік знаходзіць у траве велізарны сонечны яблык. А я за паўзаю, за яго цяжкім сардэчным прыдыханнем баюся, што скажа вось-вось Пікулік нешта з чужых мне па духу асэнсаванняў. Ведаю ж, што яму (што грэх хаваць?!), дзіцяці вайны, дзіцяці іншага часу, многае не па душы і ў беларускім адрачэнні таксама, і ў дэмакратычных пераўтварэннях таксама. Чакаю, баюся... Прыкідваю, як пасля, услед павесці сябе. Ды...

[Заканчэнне на 8-й стар.]

ГІСТАРЫЧНАЯ РЭТРАСПЕКТЫВА

НЕНАПАДЗЕННЕ

Рыфмавана перадаюць падзеі пэты — камсамольцы Літінстыгута І. Баўкоў, Б. Заходэр, А. Капштэйн, М. Луконін, Л. Ашанін, С. Смірноў, А. Яшын; відаць, адзіны ў гісторыі літаратурны выпадак, калі адзін верш напісаў “паэтычны калгас” — сем паэтаў разам:

...Все обиды, всю неправду,
Как бурьян, скосила
Нашей Армии Червонной
Молодая сила.

...Старики роняли слёзы,
Подолгу глядели
На портрет вождя народов
В походной шинели...

Кранаючы гэты шынель на плячэ чалавека, які ўжо гадоў пятнаццаць робіць паходы толькі з Крамля на курорт і назад.

Але вернемся да прамовы Молатава па радыё, бо яна прагучала праз некалькі гадзін ужо пасля пачатку ваенных дзеянняў. Адным з галоўных матываў нашага рашэння называўся прыгнет у Польшчы нацыянальных меншасцей (беларусаў і ўкраінцаў), гэта прагучала як няяўнае выказванне салідарнасці з Гітлерам, які таксама абвінаваціў Польшчу менавіта ў гэтым граху (але ў адносінах да немцаў). Да адкрытай салідарнасці з Гітлерам заставаліся адны суткі.

У гэты ж дзень у 15.10 фашысцкія самалёты раскідалі над акружанай Варшавай мільёны лістовак: “Да насельніцтва Варшавы. Ваш урад зрабіў горад раёнам бітваў, пазбавіўшы яго характары адкрытага горада. Ваша ваеннае кіраўніцтва не толькі абстраляла горад цяжкай артылерыяй, але таксама заклікала вас будаваць на кожнай вуліцы барыкады і аказваць германскім войскам наймацнейшае супраціўленне. Патрабаваннем ад грамадзянскага насельніцтва са зброяй у руках аказваць супраціўленне германскім войскам і весці партызанскую вайну ваш урад парушыў міжнароднае права...”

Нашы газеты перадрукавалі гэты гэтаў лістоўкі без скарачэнняў і каментарыяў. Затое, калі праз тыдзень Варшава падверглася масіраванай бамбардзіроўцы і ў пазбаўленым вады горадзе пачаліся пажары, пра гэта не гаварылася нічога.

ЯК ГЭТА БЫЛО!

І быў вечар, і была раніца. Дзень васьмнадцатага верасня. Таксама гістарычны: гэта дзень

Працяг.
Пачатак у № 34.

германа-савецкага камюніке. “Каб пазбегнуць усялякіх неабгрунтаваных чутак наконт задач савецкіх і германскіх войскаў, што дзейнічаюць у Польшчы, урад СССР і ўрад Германіі заяўляюць, што дзеянні гэтых войскаў не праследуюць мэты, якая б ішла ўразрэз інтарэсаў Германіі ці Савецкага Саюза і супярэчыла духу і літары пакта аб ненападзенні, заключенага паміж Германіяй і СССР. Задача гэтых войскаў, наадварот, заключаецца ў тым, каб аднавіць у Польшчы парадак і спакой, парушаныя распадам польскай дзяржавы, і дапамагчы насельніцтву Польшчы перабудаваць умовы свайго дзяржаўнага існавання”.

Гэта было апублікавана на першых палосах “Правды” і “Известий”.

У гэтай заяве сказана такое, чаго не было ні ў жнівёньскім дагаворы аб ненападзенні, ні ў будучым вераснёўскім аб дружбе і мяжы. Савецкі ўрад падпісаўся: гітлераўцы ў Польшчы толькі “аднаўляюць парадак” і “дапамагаюць насельніцтву”. Ці была ў гісторыі больш адкрытая і бессаромная здрада сваім жа ідэям і лозунгам, думкамі і пачуццям?

Асноўныя сілы польскай арміі былі акружаны нямецка-фашысцкімі войскамі і знішчаліся ў заходняй частцы краіны, паміж Бзурай і Віслай. Пасля жорсткіх баёў вялікая баявая група пад камандаваннем генерала Кутжэба ўсё-такі вырвалася да Варшавы...

У ходзе баявых аперацый Чырвоная Армія цесна супрацоўнічала з нямецкім ваенным камандаваннем. Яшчэ раніцай 1 верасня нямецкае пасольства звярнулася да Молатава з просьбай выкарыстаць у якасці радыёмаяка для нямецкіх самалётаў радыёстанцыю ў Мінску. У пэўны час яна давала радыёпазыўныя. Скарыстоўваючы гэты радыёмаяк, нямецкія бамбардзіроўшчыкі дакладна бамбілі Варшаву і іншыя польскія гарады.

Мы добра ведаем аб абароне Брэсцкай крэпасці ў 1941 годзе, але практычна нічога — аб яе польскай абароне ў 1939-м. 14 верасня 19-ты танкавы корпус Г. Гудэрыяна кідкам з Усходняй Прусіі захапіў Брэст. Крэпасць жа на працягу некалькіх сутак абаранялася польскімі войскамі пад камандаваннем генерала К. Плісцускага. Толькі ў ноч на 17 верасня яе абаронцы ў ар-

ганізаваным парадку пакінулі форты і адышлі за Буг.

А да горада набліжаліся савецкія часці пад камандаваннем В. Чуйкова. Камандзір авангарднай танкавай брыгады камбрыг С. Крывавазін заняў Брэст. Ад немцаў запатрабавалі адрэсці свае войскі за дэмаркацыйную лінію, бо горад знаходзіўся ў савецкай сферы падзелу Польшчы.

У азнаменаванне перамогі над Польшчай у Гродне, Брэсце, Пінску і некаторых іншых гарадах адбыліся сумесныя савецка-германскія ваенныя парадкі. У Брэсце парад прымаў Г. Гудэрыян і камбрыг С. Крывавазін, у Гродне разам з нямецкім генералам — камкор В. Чуйкоў.

У гэты час тысячы польскіх салдат і афіцэраў адыходзілі ў Літву, Венгрыю, Румынію. Фашысты дабівалі акружаныя войскі і гарнізоны. А бадзёрыя мільнгі ў Маскве і Ленінградзе, у Мінску і Кіеве не канчаліся. А грунт Курапат і Хатыні яшчэ прыме тых, хто пакуль жывы. А ў Берліне...

“Берлін, 19 верасня. (ТАСС). Германскае насельніцтва адзінадуша вітае рашэнне савецкага ўрада... Берлін у гэтыя дні прыняў асабліва ажыўлены выгляд. На вуліцах каля вітрын і спецыяльных шытоў, дзе вывешаны карты Польшчы, увесь дзень тоўпяцца людзі. Яны ажыўлена абмяркоўваюць паспяхова аперацыі Чырвонай Арміі. Прасоўванне часцей Чырвонай Арміі пазначаецца на карце чырвонымі савецкімі флажкамі”.

Дваццатага верасня ў Заходнюю Беларусь выехалі савецкія артысты — даваць канцэрты. Вайна была вельмі кароткай, аперацыі, толькі пачаўшыся, ужо падыходзілі да канца. З лёгкай злараднасцю апісвае карціну разгрому Віктар Шклоўскі:

“Польская армія пакідае пасля сябе рознакаліберныя рэшткі. Польская буржуазія бегла спачатку за захад у ўсход, потым з Усходу на поўдзень. ...Польшча ваяваць не магла. Яна магла толькі казырыцца...”

Трэба ж, нават “з захаду на ўсход” (г. зн. ад фашыстаў) бяжыць толькі буржуазія! Але калі карціны панікі памешчыкаў і капіталістаў, а таксама сцэны радасных сустрач мясцовых жыхароў і Чырвонай Арміі знаходзілі сваё месца на старонках нашай прэсы, то аб падзеях у акупіраваных Германіяй раёнах савецкаму чалавеку даведцца

не было адкуль. Панавала тактычнае маўчанне. Затое — з не меншай карэктнасцю — наш народ апавяшчалі аб прамовах Гітлера. Дваццатага верасня фюрэр выступіў па радыё ў Данцыгу: “Лёс, што спасціг гэты горад і вобласць, быў лёсам усёй Германіі. Сусветная вайна — самая недарэчная вайна ў гісторыі — ператварыла гэтую вобласць і гэты горад у свае ахвяры...”

Гэта гаворыць Адольф Гітлер. Хаця яго ўжо цяжка адрозніць ад Молатава.

Гэты “праціўнік насілля”, як і ўсё прагрэсіўнае чалавецтва, не ўпускае выпадку выказаць сваю салідарнасць з Масквой: “Расія аказалася вымушанай са свайго боку ўвесці свае войскі для абароны ўкраінскага і беларускага насельніцтва Польшчы. У Англіі і Францыі лічаць значымствам супрацоўніцтва Германіі і Расіі... Урок 4 год вайны дастатковы для абедзвюх дзяржаў і народаў. Мы маем намер прадастаўляць і абараняць свае ўласныя інтарэсы і знайсці, што лепш за ўсё дзюмо самым буйным дзяржавам і народам Еўропы дамоўіцца аб згодзе...”

На тэрыторыі Беларусі самыя напружаныя баі разгарнуліся ў раёне Гродна, дзе скапіліся шматлікія польскія часці, што адступалі з розных напрамкаў. Але нягледзячы на актыўнае супраціўленне, 20 верасня горад быў узяты часцямі Чырвонай Арміі. Акрамя яго, 20 верасня часці Чырвонай Арміі занялі Баранавічы і Маладзечна, а праз 2 дні, 22 верасня, Брэст.

Насельніцтва радасна сустракала савецкіх воінаў. Амаль 20 гадоў беларусы і ўкраінцы знаходзіліся ў складзе Польшчы. Польскія кіраўнікі ў гэтыя гады праводзілі гвалтоўнае апалчванне насельніцтва: закрывалі беларускія і ўкраінскія школы; ператваралі праваслаўныя царквы ў касцёлы; адбіралі ў сялян лепшыя землі, перадаючы іх польскім асаднікам.

У кастрычніку 1939 года адбыліся выбары ў вярхоўныя сходы Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. На беларускіх землях яны прайшлі з высокім узроўнем актыўнасці, прынялі ўдзел у галасаванні 2 мільёны 672 тысячы чалавек. Больш за 90 працэнтаў прагаласавалі за прапановы дэпутатаў. Зразумела, і тут мелі месца падтасоўкі, але застаецца фактам і тое, што ў цэлым беларускае насельніцтва станоўча ўспрыняло ўстаўленне савецкай улады.

Сапраўды, тады іду ўз яднання беларускага і ўкраінскага народаў, няхай нават пад Саветамі, з энтузіязмам падтрымалі

самыя розныя палітычныя сілы — ад камуністаў да нацыяналістаў.

ТРАГІЧНЫЯ ЗІГЗАГІ

Але разам з савецкай уладаю прыйшлі і сталінскія парадкі. Пачаліся масавыя рэпрэсіі супраць новых “ворагаў народа” з ліку мясцовых жыхароў заходніх абласцей. З лістапада 1939 года пачынуліся, у прыватнасці, у Сібіры зшалоны з дэпартаўемымі жыхарамі. У ліку першых падвергліся рэпрэсіям асаднікі — адстаўныя афіцэры і унтэр-афіцэры польскай арміі.

5 снежня 1939 года СНК СССР прыняў пастанову аб высяленні гэтай катэгорыі грамадзян у Сібір, Казахстан і іншыя аддаленыя раёны краіны. На канец 1939 года НКУС БССР было узята на ўлік 8 000 гаспадарак асаднікаў агульнай колькасцю 45 409 чалавек.

Першая масавая аперацыя па высяленню асаднікаў пачалася 10 лютага 1940 года. У выніку гэтай акцыі было выселена і вывезена за межы БССР 50 732 чалавекі.

Другая па ліку акцыя была праведзена 13 красавіка 1940 года. Па яе выніках было выслаена за межы рэспублікі 26 777 чалавек. Пры правядзенні гэтай акцыі не засталіся ўбаку і партыйныя органы. 8 красавіка 1940 года сакратаром абкомаў КП(б)Б у Баранавічы, Беласток, Брэст, Вілейку, Пінск былі накіраваны тэлеграмы Бюро ЦК КП(б)Б наступнага зместу:

“13 красавіка г. г. органы НКУС будзь праводзіць высяленне сем’яў рэпрэсіраваных памешчыкаў, афіцэраў, паліцэйскіх і інш.

ЦК КП(б)Б абавязвае вас абмеркаваць на закрытым пасяджэнні абкома партыі даклад начальніка абласнога НКУС і вызначыць усе неабходныя мерапрыемствы па аказанню дапамогі органам НКУС у правядзенні аперацый.

Сакратар ЦК КП(б)Б

Панамарэнка”.

29 чэрвеня 1940 года органамі НКУС была праведзена трэцяя па ліку дэпартацыя людзей у аддаленыя раёны СССР. Яна тычылася вялікай колькасці бежанцаў, якія шукалі прыстанішча ад гітлераўскага тэрору ў Польшчы. Усяго ў гэты дзень з пачатку заходніх абласцей рэспублікі было выселена 22 879 чалавек.

Чацвёртая масавая дэпартацыя людзей з заходніх абласцей была праведзена 19-20 чэрвеня 1941 года, за два дні да пачатку вайны. У выніку яе правядзення было рэпрэсіравана яшчэ 24 412 чалавек.

Ігар КУЗНЯЦОЎ.

— Пайшли! — сказаў Юлік. — Нам весяля будзе. Ну і заробіт таксама.
— Але ж у мяне няма сьпірту.
— І ў нас няма. Чакаем Маманта. Па сьпірт да Шэрага пойдзем.
Фактычна праз квадру гадзіны прыйшоў Мамант, крыху пазьней — Салавей, кінуўшы нам галавой, прысеў.
— Гэты таксама ідзе з намі, — сказаў яму Юлік.

Мамант доўга глядзеў на мяне, а пасля, з відавочнай напругай і цяжкасьцю кінуўшы галавой, вымавіў:
— Дык сто?
— Так, адказаў Юлік. — Возьмем сто пляшак. Можам ужо ісьці.

Узялі мяшкі і разам з Салаўём выбраліся з хаты. Праз гадзіну вярнуліся назад. Вынялі зь мяшкоў бутэлькі і паставілі іх на стале. Было сто п'ятнаццаць бутэлек сьпіртусу.

— Тут больш, чым трэба, — сказаў я Юліку.
— Мамант бярэ трыццаць пляшак, а пяць разоў ём па дароце.

Пачалі рабіць ношкі. Спачатку на стале пакінулі па дваццаць бутэлек. Затым, выцягнуўшы коркі, далі іх дапаўна, каб было менш посуду. Пасьля зрабілі пяць ношак, у якіх размясьцілі бутэлькі, пераклаўшы іх сенам і войлакам. Пакаваў Мамант. Рабіў гэта з вопытам прафэсійнага “спіртаношчы”.

Чакалі вечара. Дарога была вельмі далёкая. Вымушаны былі ісьці да аднаго зь мінскіх прадмесьцяў, таму шмат залежала ад таго, каб мы як мага раней выршылі.

Пасьля другой гадзіны папалудні з усходу пачалі паўзці шэрыя “дзяды”, якія заслалі ўсё неба. Пачаўся дождж. Ён наўскасяк забіваў вако. За кожным разам цямнела. Мамант ад радасьці паціраў далоні. Такое надвор’е хоць і рабіла дарогу цяжэйшай, давала амаль поўную гарантыю для нашай бясьпекі.

Калі пачало цямнець, мы зьелі вячэру і выпілі разведзенага вадою сьпіртусу. Пасьля чаго ўзяліся за ношкі. Мужаньскі — малы і смешны, гледзячы добрымі блакітнымі вачыма, паціскаў нам рукі.
— Зычу вам шчасьця, панове! Не затрымавайцеся там. Хутчэй вяртайцеся! Я буду бяз вас сумавалі!

Выршылі ў дарогу. Крохці вельмі марудна, абмінаючы розныя, схаваныя ў цемры, перашкоды, і стараліся прызвычаіцца да змроку. Аднак цемра была такая моцная, што прасоўвацца наперад маглі толькі ўсьляпую.

Дождж усё мацней. Вечер таксама. Штосьці убачыць перад сабой было немагчыма. Нецкана Мамант спыніўся, а крохці за ім, наступны быў Пятрусь, Юлік і апошнім — Салавей.

— На! — прамовіў праваднік, усюваючы мне ў руку канец аборткі. Я зразумеў і перадаў яе з рук у рукі наступнаму сябру. Цяпер ішлі, трымаючыся за вярхоўку. Было нязручна, аднак ведалі, што не пагубляемся.

Пачалі прадзірацца праз нейкі падгайнік, а пасля пакрочылі лесам. У пэўным месцы лес скончыўся. Мамант, узяўшы мяне за плячо, моцна паціскаў. Я зразумеў яго: зараз будзе мяжа. Асьцярожна паведамліў пра гэта Петрусю.

Дождж ліў штораз мацней. Мы прамоклі наскрозь, і толькі рух разараваў нас. Дарога, як ніколі перад гэтым, была цяжкай. Абсалютна нічога ня бачы, з неверагоднай затратай энергіі мы валакліся па мокрай зямлі. Аднак Мамант крохці досьць упэўнена. Зрэдку спыняўся, шоргаў нагой па глебе, штосьці мармытаў, пасля зноў ішоў.

Калі лес скончыўся, крохці стала лягчэй. Ва ўсялякім разе я не чапляўся за розныя перашкоды і не патрэбна было увесь час захинаць вочы ад удараў галінак, якіх ня бачыў у цемры.

Пасьля трох гадзінаў дарогі мы адлачылі і выпілі сьпірту. Пазьней зрабілі яшчэ адзін пры-

п’янак і толькі пад раніцу, прайшоўшы трыццаць тры вярсты жаклівай дарогі, праз дзясць гадзін ад моманту выйсьця з Ракава, мы ў поўнай цемры дабраліся да Мінска. Пры гэтым, што мы былі прызвычаеныя да паходаў.

Са сьпіртусам хадзілі два разы, а потым зрабілі перапынак, бо Мамант і Салавей перайшлі ў партыю Цьвіка. Там работа была лягчэйшая і больш надзейная — хадзілі бліжэй і не патра-

сцяра, які сядзеў у зарасніку лопухаў. Ён блішчаў круглай лысай галавой і выглядаў з-за шырокіх лісьцяў, нібы месяц з-за хмар.

— Што скажаш? — прамовіў я, вітаючыся.

— Ёсьць адна справа. Вельмі важная!

— Калі ласка... Слухаю...

— Толькі гэта па сакрэту. Магу сказаць табе, але пад прысягай, што нікому не перадасі, што гэта пачуў ад мяне.

паказаў на высокага хлопца зь цёмным цыганскім тварам і паказку расчэсанымі валасамі.

— Гэта Цьвік... Машыніст... — прамовіў у мой бок сябра.

Цьвік танцаваў з маладой, амаль п’ятнаццацігадовай дзяўчынкай, якая ледзьве сягала яму да грудзей. Была вельмі зграбная, зь мільям тварыкам. У танцы сьмешна падскоквала вакол перамытніка, які раз-пораз падыміла яе ўгару. Цьвік танцаваў зь размахам,

рамытніцкая слава”.

Паненкі пераэштваліся, хіхікалі і зьрыкалі на хлопцаў. А тыя рабілі выгляд, што занятыя важнымі размовамі пра “інтарэсы”, увогуле, не зьвяртаючы на іх увагу. Такое захаваньне было адзнакай добрага тону.

Штур тузануў мяне за руку. Я зірнуў на дзьверы. У хату ступіў Альфрэд Аліччук, адзеты з шыкам і бляскам, напамажаны, паголены і нібы адпаліраваны. За ім сунуліся Альбін, Адольф, Альфонс і Амброджык. Затрымаўся цеснай шчыльнай групай непадалёку ад увахода. Размовы патроху прывіхлі. Хлопцы кідалі свае погляды на Аліччука, і толькі “мамзэлі” (як кахаў Лорд) пачалі яшчэ жвавей шаптацца, хіхікаць і яшчэ выразней заляцацца ўсьмешкамі, “запусьцаў жураўля” ў бок Аліччука.

У гэты момант я ўбачыў Болека Камету... Ён выйшаў на сярэдзіну хаты, прыгладзіў вусы, паважна агледзеў усіх і раптам, без усялякіх да гэтага падстаў, весела зарагатаў. Гэтага было дастаткова, каб дзяўчаты пачалі сьмяяцца. Хлопцы таксама ўзарваліся сьмехам, зрэшты, не ўсе, некаторыя, каб утрымацца, “захаваць павагу”, кукалі нават шчокі.

Болек Камета спыніў свой погляд на Антосю, які, абапёршыся падбародкам на інструмент, сядзеў у куце хаты.

— А... пан маэстра! Наша ўшанаваньне!.. Прашу ўрываць на сокпах Маньчжурый!.. Эйн, цвай, дрэй!..

Камета кінуў гарманісту залатую манету. А калі Антосё павольна зайграў стары расейскі вальс, ён, ухваліўшы пад пахі першую ад краю дзяўчыну, пачаў кружыцца па хаце. Гэта была Гэлька Пудзель. Дзяўчына пачырванела. Камічна дрыгала нагамі ў паветры і адліхвала ад сябе Камету. Па хаце праляцеў гучны выбух сьмеху. Болек адпусціў Гэльку, якая скокнула да дзяўчат і адтуль паказала яму язык.

— Па-французску не ўмею, — сур’ёзна адказаў Камета, і хата зноў напоўнілася сьмехам.

Камета пакрочыў да дзьвярэй, якія вялі ў суседні пакой. Хутка пара за парай на сярэдзіну пачалі выходзіць танцоры. Перапынёная забава працягвалася далей. Я і Шчур адшукалі месца на лаўцы. Справа ад мяне стаяла, як звычайна скрыўленая, нібы незадаволеная, Маня Дзюньдзя. Некалі разам з Трафідам бачыў яе на рынку. Цяпер прыткнулася ля моцнай дзяўчыны з зачэпістым поглядам чорных смельчачэй.

— Хто гэта? — запытаўся я ў Шчура.

— Тая, у жоўтым, гэта Маня Дзюньдзя... перамытніца...

— Ведаю яе... А тая ў ружовым?

— Бэлка... Таксама перамытніца. Яна ў іх машыніст... Баба гетман!

Бэлка, відавочна, пачула, што размова ідзе пра яе, і паглядзела ў наш бок. Шчур кінуў ёй галавой. Аджазала лёгкім рухам далоні, якую падняла ўгару. Пасьля выпрасталася і, выпіраючы наперад моцна развітыя грудзі, якія трэсліся пры кожным яе руху і да шаленства дэвялілі хлопцаў, пачала прыгладзца да танцораў.

— О... І Сашка ёсьць! — вымавіў Шчур.

Я ўбачыў Сашку, што выходзіў зь дзьвярэй, за якімі нядаўна зьнік Баляслаў Камета. Ён павольна крохці, паціскаючы працягнутыя да яго рукі. Наблізіўся да нас.

— А ты чаму не танцуеш? — шапнуў мне.

— Маю час...

— А з кім будзе танцаваць... З табой? — прамовіў Шчур.

— Як гэта з кім? — Сашка паказаў рукой на залу. — Дзяўчаты нібы кветкі!.. О, панна Бэлка сумуе... запрасі яе на танец!

Я пакінуў Шчура і пачаў танцаваць з Бэлкай.

— Пан не тутэйшы? — запытала мяне дзяўчына.

— Так. Прыехаў да Юзіка Трафіды.

— Ён сядзіць?

— Сядзіць.

— Шкада яго.

бавалася пра штосьці думаць.

У суботу вечарам я піў з хлопцамі ў салоне Гінты. Было весела. Антосё так рэзаў на гармоніку, што аж шклянкі трэсліся на стале. Неспадзявана нехта зачэпіў мяне нагой пад сталом. Гэта зрабіў Мамант. Я паглядзеў на яго. Кусаючы пазногаць вялікага пальца на левай руцэ, перамытнік вялікім пальцам правай рукі і вачыма паказаў на дзьверы. Зірнуў туды. У дзьвярах стаяў Альфрэд Аліччук. У гэты ж момант Мамант сіпата засьмяяўся і вымавіў:

— П’янужка.

Усе рассьмяяліся. Альфрэд паспешліва зьнік за дзьвярыма.

Пілі далей. Забава ішла ваўсю.

Лорд сьпяваў:
Гэй, там піва! Гэй, гарэлка!
Гэй, там рэжуча на гармоні!
Гэй, там мая Марыскенка
Шклянкай аб бутэльку звоніць!

Позна ночку я вяртаўся дахаты. На небе мігацелі зоркі. Увайшоў на дзядзінца Трафідавай сялібы. Засоваў брамку. У гэты момант справа ад мяне ляснуў стрэл... Потым другі, трэці і чацьвёрты... Я зваліўся на зямлю побач з брамкай. З саду даляцелі крокі, якія паспешліва аддаліся. Я хутка падняўся і, выняўшы з кішэнні нож, праз адчыненую фортку кінуўся ў сад. Там было ціха. Хвіліну прыслухоўваўся, пасля вярнуўся да брамы і выйшаў на вуліцу. Паблізу нікога ня бачыў. Шкада, што ня меў пры сабе ліхтарыка. Можна было б па садзе дагнаць таго, хто страляў, а зараз быў бездапаможны што-небудзь зрабіць. Ад таго часу заўсёды насіў пры сабе ліхтарык.

Назаўтра ўважліва агледзеў брамку і сьцяну хаты пры браме. Усе кулі сядзелі ў тоўстых бярвеньнях. Аду здолеў выцягнуць і схавалі яе.

Калі пастукаўся ў дзьверы, Гэля, адамкнуўшы іх, з трывогай запыталася:

— Гэта пан страляў?

— Не... Гэта нейкі дурань зганяў ахвоту... Хацеў мяне настрашыць...

— Тут вечарам нейкія круціліся пад вокнамі! — паведаміла дзяўчына.

Назаўтра мяне досьць рана разбудзіла Янічка:

— Там вас нейкі вар’ят кліча!

— Які вар’ят? Чаму вар’ят?

— Ну, бо сьмяецца і сьмяецца!

— Дык у цябе кожны, хто сьмяецца — вар’ят?

— Не... Можна крыху пасьмяяцца, а ён увесь час...

— Дзе ён мяне чакае?

— За гумном. Скажаў, каб я нікому, акрамя Уладака, не казалі і што справа ве-ельмі важная!

Я хутка апрануўся і выйшаў з памяшканьня.

За гумном убачыў Ёську Гу-

— Даю табе слова, што нікому пра гэта не скажу!

Ёська, азірнуўшыся па баках, ціха вымавіў:

— Аліччукі хочучь зьвесці цябе са сьвету. Альфрэд падбіваў пару нашых хлопцаў, каб яны цябе прышылі. Даваў сто рублёў.

— Адкуль ты гэта ведаеш?

— Яны прыйшлі параіцца. Мяне ўсе ведаюць... пыталіся: што ты за такі пан? Скажаў ім, каб не рабілі гэтага і што ты сябра Юзіка Трафіды... Зараз павінен пільнавацца, бо Аліччукі — гэта халеры!

— Добра, што ты мне раскажаў! — прамовіў я да Ёскі. — Хоць буду ведаць, што на мяне палюе! Зараз буда сьцерагчыся!.. Учора ўначы, калі вяртаўся дахаты, па мне страляў!

Ёська здзіўлена выгукнуў:

— Та-ак?! Гэта не з нашых!..

Гэта яны самі секлі! Глядзі! Можна, хочаш мець добрую рулю, дык табе дам... У мяне іх некалькі...

Я разьвітаўся з Ёскам, які падаўся берагам рэчкі, асьцярожна абыходзячы збоку мястэчка. Я пайшоў у хату сьнедаць. Увесь час разважаў пра тое, што раскажаў Ёська.

9

Увечары я апрануўся ціп-топ! Адзеў зеленаватую, у залатыя кветачкі, камізэльку і з выдмукай завязаў цёмна-фіялетавай гальштук у ружовыя пасачкі. Касьцюм быў цёмна-сіні. Узяўшы лясачку, выйшаў з хаты.

На рынку сустрэўся са Шчурам.

— Ты куды? — запытаўся ў мяне перамытнік.

— Да Сашкі.

— Ага, на вярчоркі! І я туды дыбаю.

Шчур апрануўся, як сам пан граф. Шэры касьцюм, лакаравыя чаравікі, зялёны гальштук. На галаве сьветлы фетравы капляшук з шырокімі палямі.

Не даходзячы да Сашкавай хаты, мы здалёк пачулі гукі гармоніка.

— Антосё рэжа! — вымавіў Шчур.

Дзьверы ў хату былі адчынены, і шырокі струмень сьвятла выпятаў адтуль на падворак. Каля хаты снуюдаліся нейкія людзі. Чуўся сьмех і шэпты.

Мы ўвайшлі ў пакой. Нас аглушыў гармонік, на якім з натхнёным выразам твару іграў, прыжмурываючы вочы, Антосё.

Тут гаспадарылі гул, рух. Ад тупату ног хісталіся сьценны. Сярэдзіну прасторнага памяшканьня займалі пары танцораў. Антосё рэзаў моднага ў той час у нас “Карапэта”. Некаторыя падсьветвалі і напявалі мелодыю танца.

Мы разам са Шчурам сталі каля сьцяны і прыгладзілі да танцораў. Рухам галавы Шчур

выгінаста, з прыскокам і прытупам.

— Гэта яго каханка, — праз хвіліну вымавіў Шчур.

— Ну-у?.. — выгукнуў я, здзіўлены.

Непрыгожых дзяўчат не прыкмеціў увогуле. Каханкамі перамытнікаў былі прыгажэйшыя дзяўчаты мястэчка.

Заўважыў Лорда, які, зацята бліскаючы напамажанай галавой, нядабайна, нібы без жаданьня, танцаваў з высокай крамянай дзяўчынай у цёмна-зялёнай сукенцы. Яна была выдатна збудаваная, але твар мела бляклы, як у вупара, амаль мёртвы, што маска. Можна, наклала больш, чым трэба, неадпаведнай колеру скуры помады.

Убачыў і Ваньку Бальшавіка, які з пакутлівым усмехам прыціскаў да сябе мясістую дзяўчыну з моцнымі ружовымі агоньнымі плячыма. Так абхаліў яе ў танцы, што яна вымушана была адкінуць галаву ўзад.

Заўважыў дзвюх дзяўчат, якія танцавалі разам. Былі непрыгожыя. Трымаліся з выклікам. Адна высьвістала мелодыю танца, другая прытупвала нагамі і трэсла коратка астрыжканымі валасамі.

— А гэта што за кралі?

— Андзя Салдат і Гэлька Пудзель... Яны перамытніцы...

Я лепей прыгладзеўся да дзяўчат. Андзя Салдат была з шырокімі плячыма і вузкімі клубамі. Выглядала як мужчына, пераапануты ў кабету. На сабе мела вельмі кароткую сукенку апельсінавага колеру. На яе пальцах прыкмеціў шмат пярсьцёнкаў, а на руках бранзалеты. Калі Андзя была высокай і шчуплай, то Гэлька Пудзель — нізкай і моцнай. Мела вясёлы сімпатычны твар з задэртым угару носікам. На ёй была блакітная сукенка, на шыю завязала чорную стужку. Гледзячы на такую сьмешную пару, я ад душы пацяшаўся.

Акрамя гэтага, танцавала вельмі шмат хлопцаў і дзяўчат, большасьць зь якіх я асабіста ня ведаў.

Хлопцы з паненкамі стаялі каля сьцен, сядзелі на лаўках. Дзяўчаты былі ярка прыбраныя. Тыя ж, хто з прыгожымі нагамі, насілі вельмі кароткія сукенкі. Хлопцы мелі пераважна цёмна-сінія, карычневыя, зялёныя і сьветлыя гарнітуры. Камізэлькі ж і гальштукі, якія выглядалі з-пад расшпіленых фрэнчаў, былі самых фантастычных колераў і ўзораў.

Вачыма я шукаў Фэлю, аднак не знайшоў. Антон перастаў іграць. Танцы спыніліся. Хата напоўнілася галасамі, гаманой. Дзяўчаты пачалі зьбірацца на адным баку. Хлопцы стаялі каля сьцен або па некалькі адразу пахаджвалі па хаце. Трымаліся ненатуральна. Былі занадта надзьмутыя, выпрастаныя. Такімі іх прымушала быць “пе-

ДА 85-годдзя ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ

"ЯК ЖЫЦЬ — ДЫК ЖЫЦЬ ДЛЯ БЕЛАРУСІ.."

На пачатку жніўня споўнілася 85 гадоў з дня нараджэння славутай паэтки, пясняркі чалавечых душ, пачуццяў, нацыянальнага Адраджэння і незалежнасці Беларусі — Ларысы Антонаўны Геніюш.

Сёння суразмоўца нашага карэспандэнта — настаўнік Дзярэчынскай СШ, нязменны кіраўнік літаб'яднання пры зэльвенскай райгазеце "Праца" спадар Пётр Мікалаевіч Марціноўскі.

— Пётр Мікалаевіч, пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з Ларысай Геніюш?..

— Маё першае знаёмства з Ларысай Антонаўнай адбылося напрыканцы 50-х гадоў, хутка пасля таго, як яна была рэабілітавана і ў 1956 годзе пераехала ў Зэльву, дзе захаваўся дом мужа. Да сустрэчы я нічога аб ёй не ведаў.

Ларыса Антонаўна займалася кветаводствам, бо вельмі любіла кветкі. Неяк восенню (год не памятаю) я прыйшоў са школы дамоў і ўбачыў, што на падворку стаяў незнаёмы хударплявы мужчына ў шэрым плашчы і капелюшы, а ў кветніку мая жонка Ірына Рыгораўна ажыўлена размаўляла з незнаёмай мне жанчынай, апранутай у цёмнае асенняе паліто, а на галаве завязана простая хусцінка з чырвонымі кветкамі. Я павітаўся з мужчынай, пачаў з ім гутарыць. Занятая клопатамі аб кветках, жанчыны на нас не звярталі ніякай увагі. Прычыну іх прыезду даведаўся з размовы — у нас быў самы прыгожы кветнік у Дзярэчыне. Ён і прывабіў Ларысу Геніюш. Знарок прыехалі, каб пазнаёміцца з яго гаспадарамі.

Праз некаторы час жанчыны, усміхаючыся, выйшлі з кветнічна на падворак і жонка запрасіла ў хату на пачастунак. У хаце ж размова таксама была аб кветках, аб беларускіх паясах, якія ткала мая цешча.

Ларыса Антонаўна запыталася ў мяне, які прадмет я выкладаю. Даведаўшыся, што я выкладчык беларускай мовы і літаратуры, і выдатна на ёй размаўляю, не абышла мяне сваёй увагай. Пра сябе яна нічога не раскажвала. Для мяне яна доўгі час была загадкай: хто яна, адкуль прыехала ў Зэльву, чаму такая увага да беларускасці і праблем у літаратуры. Аб

усім гэтым я даведаўся пазней, пры наступных сустрэчах.

— Якая рыса яе характару найбольш імпагуе вам?

— Гэта была простая, шчырая і добра-звичывая беларусачка. Пасля некалькіх сустрэч я адчуў, што яна адносіцца да мяне, як да роднага сына, ласкава называючы мяне "Пётрачка". Яна ніколі не крывіла душой, не прыстасоўвалася да рэжыму, заўжды гаварыла праўду, якой бы жорсткай яна ні была. Многага на той час я не разумеў, аб чым яна гаварыла. І яшчэ адна рыса, якая падкупляла, — даверлівасць і вера ў простых людзей, яе адкрытасць...

— Але гэта былі часы, калі дэмакратычна настроеныя людзі і іншадумцы, што стаялі за адраджэнне Бацькаўшчыны, падвяргаліся пераследу?..

— Да Ларысы Антонаўны ставіўся з вялікай павагай. Высока цаніў яе пранікнёныя тонкай жыццёвай філасофіяй творы, знаёміў з імі сваіх вучняў, настаўнікаў. Калі бываў у Зэльве па службовых справах, то абавязкова амаль кожны раз сустракаўся з ёю на яе кватэры. Калі да Геніюшаў не заходзіў і аб гэтым даведвалася Ларыса Антонаўна, то падчас наступнай сустрэчы рабіла сяброўскую вымову.

Я не баяўся сустракацца з ёю, хаця яна шмат разоў папярэджвала, баючыся, каб я не трапіў у чорны спіс яе наведвальнікаў.

— Чаму?

— Бо адчувалася патрэба ў гэткай душэўнай размове, дыскусіях на тэмы адраджэння мовы, вакол праблем беларускасці... Не ведаю, ці было маё прозвішча ў гэтым спісе, але мяне ніхто нікуды не выклікаў, не праследаваў. Працуючы прапагандыстам у мясцовым калгасе, я гаварыў аб росквіце роднай Беларусі ў сусор'і брацкіх рэспублік. Цвёрда верыў у "непарушыны саюз", у "розум, гонар і сумленне эпохі". Уся праўда адкрылася пазней. Ларыса Антонаўна ніколі не была і не магла быць воўрагам ніякай дзяржавы. Яна проста апантана, самааддана любіла свой народ, мову, Беларусь, яе гісторыю і культуру. І гэта любоў заўжды была ў яе сэрцы.

Кожны раз пры сустрэчы Ларыса Антонаўна чытала мне ўголос свае новыя вершы. Чытала з вялікім натхненнем, узнесла, горда, з прыўзнятай галавой. Словы гучалі спакойна, мілагучна, адчувалася, што яны ідуць ад сэрца. Падчас вершы чытала па некалькі разоў запар. Гэта былі вершы "Родная мова", "Гудзевічы", "Зубры", "Пятру Клімуку", "Зэльва", "Моладзі". Пасля абавязкова пыталася, як я іх разумею. Некаторыя чатырохрадкоўі як быццам сама сабе чытала, па некалькі разоў, рыхтуючы гарбату.

— Наколькі мне вядома, невялікую частку свайго сямейнага архіва яна перадала вам. Што гэта за творы? Ці ўсе яны надрукаваны?

— Неж пры адной з сустрэч Ларыса

Антонанна сказала, што хоча перадаць мне грампласцінкі, некаторыя творы і матэрыялы. Было гэта восенню 1982 года, але хутка яна захварэла. Было не да гэтага. Яна верыла, што прыедзе з бальніцы здаровай. Усё атрымалася, як вядома, наадварот — яна памерла. Захаваліся ў мяне некалькі рукапісаў яе вершаў "Зубры", "Пятру Клімуку". Яны надрукаваны ў зборніку "Белы сон". Ёсць яшчэ не закончаная ёю паэма аб знаходжанні ў сталінскім ГУЛАГу (урывак з яе друкуецца ніжэй). На жаль, сабрана не ўся яе творчая спадчына. Большасць яе твораў выдадзена за мяжой. Таму шырокаму колу чытачоў яны невядомыя. Зборнікі яе выдаваліся ў розныя часы ў Нью-Йорку, Таронта, Лондане. ... Мноства яе рукапісных лісточкаў асела на руках шматлікіх прыхільнікаў яе таленту. Амаль зусім невядомыя яе апавяданні і невялікія эпістальныя спадчыны...

— З 1977 года вы кіраўнік літаб'яднання пры райгазеце "Праца". На літгаронках "Зоры над Зэльвянкай" як часта друкаваліся творы Ларысы Геніюш?

— Пры яе жыцці творы друкаваліся даволі рэдка. Перш з ўсё гэта былі вершы для дзяцей, вершы, прысвечаныя Новаму году, 8 Сакавіка, беларускай мове, зэльвенцам... Такі быў час. Нават калі яна памерла, мясцовыя ўлады не дазволілі надрукаваць у райгазеце спачуванне. Зрабіў гэта толькі адзін "ЛіМ".

У апошнія гады арганізавана праводзіцца Дні памяці Ларысы Геніюш. Адчувалася вялікая увага да яе твораў усёй творчай інтэлігенцыі. Але ўсё гэта прыходзіць са сталіцы. Мясцовымі ўладамі яшчэ амаль нічога не зроблена. Наогул, зацёрта прапанова, выказаная на старонках "Праці" яшчэ ў 1990 годзе, аб перайменаванні вуліцы Савецкай у вуліцу Ларысы Геніюш (ушанаванні імя славутага земляка — акадэміка Антона Раманавіча Жэбрака), устанавленні ля дома па вуліцы Савецкай, 5, яе бюста.

Шкада, што нават пасля смерці паэтки ўлады так і не ацанілі яе справы, не разумеці, каго страцілі.

Гутарку вёў Пётр ЖЭБРАК.

БЕЛЫ СОН СПРАЎДЗІЦЦА

Таленавітая паэзія нярэдка люструе Слова, звернутае чалавекам найперш да нябесных угоднікаў. Слова надзеі, падзякі і любові. Такім сімвалам любові і надзеі на светлую будучыню Беларусі ўяўляецца нам паэзія Ларысы Геніюш. Паэзія і жыццё. Жыццё падзвіжніцы-змагаркі за беларускую справу.

"...Маліся і далей за шматпакутны народ наш перад пасадам Усявышняга, каб мы сталіся верным і набожным, выбраным народам Ягоным! Каб ён Духам сваім Святым узмацняў і прасвятляў душы і сэрцы нашых пастыраў і правадыроў..." Гэта — з малітвы на чужыне да святой апякункі, заступніцы Беларусі перад Госпадам Ефрасінні Полацкай. Той самай малітвы, якая дасюль яднае беларускіх эмігрантаў з роднай зямлёй. І, вядома ж, колькі разоў гэтая малітва да найпадобнай злятала з вуснаў Ларысы Геніюш! І ў далёкай Празе, калі склапіся, магчыма, такая радкі верша, прысвечанага Ефрасінні:

У келлі маленькай, у ціхім Сяльцы, не марыць пра ўзнагароду. Не толькі царкве яе веліч душы — жывому народу і роду. Адчула: народ не ўчора паўстаў. Не заўтра канец нам прысудзяць. З мінуўшчыны спайных падзеяў і спраў мы ёсць. Мы былі, мы будзем.

Са святою вераю ў будучыню ("мы будзем!") працавала Ларыса Антонаўна побач з урадаўцамі-эмігрантамі БНР, і менавіта гэтая самаахвярная апостальская праца на карысць вольнасці Беларусі стала прычынай цяжкага гвалтоўнага этапіравання беларускай паэтки з пякельных засценкаў МДБ Мінска на далёкую Поўнач, у сталінскую "Гэгэнну". Так пачыналася беларуская "Сповідзь" — дзённік жанчыны, дзённік Паэтэсы, якую сёння называюць не іначай, як "сумленне нацыі". У сваіх публікацыях я назвала яе таксама "Маці нацыі". Можна, таму, што была добра знаёма з Ларысай Антонаўнай, нават перапівалася з ёю з пачатку сямідзесятых гадоў, калі амаль што ўсе знаёмыя і блізкія людзі ад апальнай "зэльвянкі" проста адварнуліся. Дарэчы, і мне Ларыса Антонаўна часта папераджална раіла перапыніць усялякую сувязь з Зэльвай, усялякае ліставанне. Аднак перапівалася наша вялася. Праўда, таемна, праз аднаго знаёмага студэнта. Больш таго, менавіта ў тая цяжкая для ўсёй Беларусі, для нацыі гады ў Зэльву прыехалі маладыя паэты студэнты-філфакаўцы — акрамя мяне яшчэ Аляксей Разанаў і Віктар Ярац. Мы прыехалі да легендарнай жанчыны, каб пад-

рымаць і яе, і сябе. Хоць бы таму, што якраз тады ўніверсітэцкая моладзь ускіпела ад авостранай барацьбы найлепшых за выкладанне ў БДУ на беларускай мове.

Здавалася б, у чым жа тут "дзяржаўны" грэх? Аднак нашы намаганні, наша барацьба завяршыліся крутымі адміністрацыйнымі мерамі. Аляксей Разанаў і Віктар Ярац перавялі з Мінска ў Брэст і Гомель. Мяне пазбавілі аспірантуры. Толькі ці можна гэта параўнаць з тымі пакутамі, што выпалі на долю нашай дарагой Ларысы Антонаўны... Адтуль, з-за сталінскіх дротаў, дасталіся да нашага часу словы споведзі: "Божа мой, Ты з дзяцінства ўліў у маю душу літасць, праўду і пачуццё справядлівасці, даў сумленне і розум, як жа я, чалавек, які ведае законы чалавечыя і Божыя, магу згадзіцца з джынгісханамі пасля Масарыка, Абрагама Лінкальна, Талстога, Рабіндраната Тагора? Не, не, я чалавек, дзе б мяне ні закінулі, і ў гэтым мне памажы, Божа!" Але самае страшнае — бачыць гэтых "джынгісханам" — янычараў не толькі недзе за сталінскімі дратамі, але... Але — у сябе на радзіме. У той жа Зэльве.

Самае агіднае ў чалавеку — страх! Часам гэта проста маленькі мізэрны страх за наладжанае дабрабытнае жыццё, за сьгае існаванне. І тады чалавек адмаўляецца ад сябе самога, ад свае Бацькаўшчыны, свае мовы. Паступова гадзены страх, які называюць "шкурным", перарастае ў здраду. Менавіта здрада чалавечая стала самым моцным і няўмольным воўрагам беларускай Паэтэсы. І калі б яна была жывая, то, пэўна, зноў скаланулася б ад новай здрады. Ужо здрады агульнанацыянальнай. Скаланулася б і... горда падняла галаву, ведаючы, што час для сапраўднай вольнасці Беларусі ўсё роўна настане. Усё часовае — мінецца. Усё існае выплывае раны, верне народу зрок і слых, верне ўсім нам веру і надзею.

Ларыса Геніюш — з тых, каго называюць часта людзьмі Пакліканымі. Яна сапраўды Паклікана. Паклікана ўвасабляе талент, мужнасць і веру народа. І веру ў народ. Толькі патрэбны час, цяпленне і агульны намаганні.

Адзінай мэты не зракуся, і сэрца мне не задрожыць: як жыць — дык жыць для Беларусі. А без яе — зусім не жыць.

Мы і сёння з табою, Паэтэса. Ты і цяпер з намі, дарагая Ларыса Антонаўна!

Валянціна КОЎТУН,
прэзідэнт Усебеларускага жаночага фонду Ефрасінні Полацкай.

УРЫВАК

З НЕЗАКОНЧАНАЙ ПАЭМЫ

Сярод загадаў чужых нялюдзніх,
Дзе права жыць нам даюць, як ласку,
Стукоча сэрца па-беларуску,
І сэрцу цяжка.
Ад сіл варожых у краі аж грузка,
Народ знявольці, аднак, не проста.
Стукочы сэрцы па-беларуску
За здзекі — помстай!
Ля ніў айчынных забраных сёлам,
За мову продкаў, што хочучь сьцерці,
Па-беларуску нясцерпным болем
Крываваць сэрцы.
Насупраць праўды, насупраць брацтваў,
Гэтай варожай ласцы-няласцы
На родных землях у бацькавай хаце
Сэрца не дасца!

Халад мне, халад у камерах цёмных:
Праз боль да мэты,
Сьлядоў шукаю на сьлізкіх сьценах
Другіх паэтаў.
Сюды мучэньняў і сьмерці тайны
Яны прынеслі,
Ад іх цяпленняў, ад іх адчаю
У камерах цесна...
Малая птушка дзюбкай аб шыбу
Рве скамянеласьць,
То прывітаны нясе ад сына
Майго нясмела.
Страшныя рукі, чорныя рукі,
Ліпкія пальцы,
Не аплятайце ў сьмяротных муках
Шыі дзіцяці!
Цела людзкое цяжка з табою
Як не звучыць!
Цела не ўмее прэснай бурдою
Гадамі жыць...
У вісках ад болі,
У вачах ад сонца
Туманны вёр,
Цела людзкое, як я шкадую,
Што не факір...
Не спяць начаі да сонца ўсходу
Усе кажаны,
Мяне начаі спіральню сходаў
Вядуць яны.
Допыты, допыты — хітрасць і прозьбы,
Стукне кулак,
Толькі ва ўпарты лоб мой бястрашны
Не б'юць, аднак,
Дзікія вочы злосьцю шалеюць,
Словы, як бруд:
"Ві пакідайце свае надзеі
Усе, хто тут!"
У руках шалёных жыццё і доля
Кожнага з нас,

О, лёс народу ў паднявольлі,
О, страшны час!
Усе чужыя, усе не нашы,
Няма сваіх.
Змітрок Бядуля, табе не страшна,
Не ўстыд за іх!
Страшны Цанава, як Берыя крываваы,
Я перад ім.
Ногі бы з ваты, сілаў, здаецца,
Няма зусім...
Няма і страху перад тыранам,
Няма і сьлёз,
Стаю вярбою, а ўжэ жывот мой
К хрыбту прырос.

"На якой мове з табой гаварыць,
Знаеш расейскую,
Можна, выклікаць перакладчыка,
Можна, па-чэску!"
"Вы жа міністар на Беларусі,
Дык гаварце, як тут належыць,
Па-беларуску!"
"Не, па-расейску ты заговорыш", —
Грыміць Цанава,
Мовы ён нашай знаці — не знае,
Ад злосьці шэры
Біч, для народу, скула ліхая
П'яўкай на сэрцы!
Бесіцца люты і мне жадае...
Судзі не судзі,
Быццам не людзі,
Скалы сядзяць:
"За беларускасць няхай вам будзе:
Лет 25!"
Так паўстагоддзя разам абоім
Годзе...

Падымі свае вочы, паглянь,
Стаў ля нас цень пакутаў і сьмерці,
У сонцапёк, ля зялёных палаян,
Нам ужо болей з табой
Не сустрэцца...

Ноч у Менску, на сьнегу агні,
Прабываюцца ў вогкія вочы,
Канваіры з шыкамі і мы,
Толькі цень, сына цень
Побач крочыць...
Рукі выцягнуць — пушта, аднак,
Скажаш слова — яно без адказу,
А маленькі, нябачны юнак
Крочыць ножкамі, быццам разам...

З асабістага архіва
П.М.Марціноўскага.

СТАРОНКІ З “ВІЦЕБСКАГА АЛЬБОМА”

ПРАГУЛКА ПА САБОРНАЙ ВУЛІЦЫ

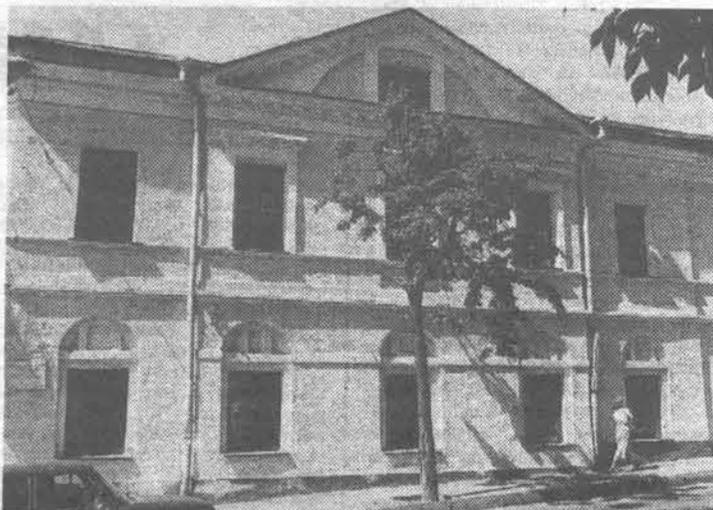
Вуліца камісара Крылова — адна са старажытнейшых у Віцебску — існуючую назву атрымала толькі 20 гадоў назад. Спрадвеку напрыканцы вуліцы на стромым адхоне гары ў месцы зліцця Віцьбы з Дзвіною стаяла царква ў гонар Успення Прасвятой Багародзіцы. Аднаведна вуліца, што вяла да храма, у XVI стагоддзі мела назву Багародзіцкай, у больш познія часы — Саборнай ці Успенскай.

Дом на рагу вуліц Саборнай і Афіцэрскай (сучасныя Крылова і Суворова) — адзін з найбольш старадаўніх у Віцебску. Рэльефны надпіс на яго франтоне змяшчае дзве даты: 1799 і 1893 гады. Першая дата вызначае час узвядзення будынка і прыпадае на перыяд росквіту класіцызму, другая сведчыць пра яго капітальную перабудову. Узведзены па так званым “узорным” праекце дом пачынаў Саборную вуліцу і рыхтаваў гледача да ўспрымання яе перспектывы.

На жаль, сёння не вядома імя першага ўладара будынка. Магчыма, ім быў памешчык Сцяпан Сляпец, які ў 1852 годзе прадаў свой “мураваны дом з брукаваным дваром і агародам” віцебскаму правізару, немцу па паходжанні, Карлу Вейгер фон Рэйдэмейстэру. Патрыярхальны быт гараджаніна сярэдзіны мінулага стагоддзя сёння здольны выклікаць нашу лёгкую ўсмешку і нават замілаванне: жывучы ў самым центры горада, віцязялінін дазваляў сабе ўтрымліваць пры ўласнай гаспадарцы яшчэ і агарод.

Пасля смерці бацькі правы спадчынніка перайшлі да Адольфа Карлавіча фон Рэйдэмейстэра, які таксама атрымаў медыцынскую адукацыю, меў ступень магістра фармацыі і аптэку на Задунанскай вуліцы. Аднак яго фінансавыя справы ішлі не вельмі ўдала. У 1891 годзе праўленнем Зямельнага банка дом Рэйдэмейстэра быў прызначаны для продажу з таргоў за даўгі.

Наступным уладаром будынка стаў Фелікс Цеханавецкі, прадстаўнік славацкага шляхецкага роду, вядомага на Віцебшчыне з XVI стагоддзя. Высокакультурны і адукаваны чалавек, ён у значнай ступені прычыніўся да вырашэння праблем добраўпарадкавання горада. Разам яшчэ з дзвюма асобамі ў 1892 годзе Фелікс Цеханавецкі ўзяў на сябе абавязак “пабудавачы у губернскай горадзе Віцебску на свой кошт і рызык водаправод з усімі да яго належнымі збудаваннямі для забеспячэння г. Віцебска з

ракі Дзвіны вадрою”. Гарадскія ўлады выкупілі водаправод у канцэсіянераў і зрабілі яго ўласнасцю горада толькі пасля таго, як уся “рызыкюўнасць прадпрыемства” была пераадолена і першыя лініі гарадскога водаправода пачалі паспяхова функцыянаваць.

Побач са сваім домам на рагу Саборнай і Афіцэрскай вуліц Ф. Цеханавецкі пабудоваў новы трохпавярховы дом, большую частку памяшканняў якога заняла кантора водаправода. Асаблівае характэрна будынку надалі металічныя рашоткі і кансолі балконаў. Балконныя рашоткі ўпрыгожвалі складаныя малюнак арнаментальнай расліннай вязі з выкарыстаннем матыву стылізаванай валожкі. Пасля капітальнага рамонту і перабудовы ў 1893 годзе стары дом быў злучаны пераходам з

новым. У васьмі пакоях другога паверха новага дома жыла сям’я Цеханавецкіх, другі паверх старога дома здаваўся для кватарантаў.

У 1914 годзе сыны Фелікса Ігнаці і Вітольд Цеханавецкія прадалі абодва свае дамы на Саборнай вуліцы жонцы вядомага віцебскага ўрача Рывоша, якому ў часы 2-й сусветнай вайны акупацыйныя ўлады горада нават дазволілі мець прыватную практыку.

Зараз абодва будынкi выкарыстоўваюцца пераважна для жылых мэтаў.

Людміла ХМЯЛЬНІЦКАЯ.

НА ЗДЫМКАХ: дом на рагу вуліц Крылова і Суворова ў Віцебску; дом, пабудаваны Феліксам Цеханавецкім.

Фота Віктара СТАВЕРА.

...ВЕКАВЕЧНЫ ТОЛЬКІ КРАЙ

[Заканчэнне. Пачатак на 4-й стар.]

— Вось думаю, што па вялікаму рахунку не тое рабіў, — працягвае Аляксандр Васільевіч. — Паболей патрэбна сведчанні. Жывых сведчанні. Праўдзівых... Вайна ж была ўсялякай. І шмат ярчэйшай, чым пра яе расказвалі на піянерскіх зборах...

Адчуваю, якія цяжкія зараз у Пікуліка развагі. І гатовы перажываць разам з ім.

І еду далей. Да вядомага Крука. Сягаю на старэнкім “Масквічу” праз Свіслач. Вось ужо і Зазер’е. І лецішча Аркадзя Сцяпанавіча. Акуратны агародзік, дзе грады мякуюць з кветкамі. Угледзеўшы гасця, гаспадары запрашаюць у хату. Чысціня і парадак, бы ў гарадской кватэры. Ізноў — зямляцкая размова. Колькі толькі дазнаюся, што яму, вучонаму з нямногіх, у музеі Пярэжырскай сярэдняй школы прысвечаны асобны куточак. Гэта, відаць, у адказ на тое, што даўно ўжо турбую Аркадзя Сцяпанавіча, каб нешта перадаў у Пухавіцкі раённы краязнаўчы музей — і манаграфіі, і здымкі. Ды Крук заўжды пераводзіць на іншае. Расказвае, што з яго мясцін самых блізкіх, з вучняў Пярэжырскай школы выйшла аж тры прафесары-медыкі. Расказвае Аркадзь Сцяпанавіч пра іншых знакамітых землякоў. Згадаем і Міколу Лобана, які ў перададзеныя гады выкладаў у Пярэжырскай школе беларускую мову і літаратуру.

З захапленнем пазіраю на Аркадзя Сцяпанавіча. Дзіўлюся яго апантанасці. Дзіўлюся пачуццю зямляцкасці. Гэта ж ён — Крук — вы-

ступіў з ідэяй праводзіць штогод сустрэчу землякоў-медыкаў. Сёлета ўжо пяты раз мяркуюць сабрацца разам сем’і Крука, Чахоўскага, Сечука. Кажуць, што падзіць будучы стрэчу ў старажытнай Дукоры. На лецішчы Уладзіміра Сцяпанавіча Сечука.

За Зазер’ем, праз чыгуначны пераезд, — дарога на Наваполле. Там, у мясцовым Доме культуры, дырэктарам працуе Іван Іванавіч Сакольчык. З 15 красавіка 1957 года працуе ён у культуры. Быў дырэктарам Дудзінскага сельскага Дома культуры. Цяпер вольны — у Навапольскім. І ўсоды арганізоўвае калектывы самадзейныя — фальклорныя, танцавальныя, драматычныя. Усюды гуртуе, паяноўвае людзей. Цягне літаральна за рукаў у Дом культуры. Мала для Івана Сакольчыка дыскатэк, не па характару навапольскаму міністру культуры маўкліва пазіраць на п’яную моладзь. Іван і Купалле як след наладзіць, і клуб старых людзей (назву ж якую прыдумалі — “Верасень”) арганізуе, і шмат што яшчэ зробіць, каб толькі не журыліся землякі, каб толькі сыходзіліся разам. Такі ён ужо Іван Сакольчык — аякун чысціні і сумленнасці.

... Падыходзіць надвечорак. І наш “Масквіч” скіроўвае на Пухавічы (так старыя людзі называюць блізкае мне мястэчка Пухавічы), а далей — і ў родную Зацітаву Слабаду. Я еду дахаты. Еду і думаю ўсё пра землякоў. Яны — носьбіты выратавальнай для нацыі энергетычнасці. Больш бы такіх землякоў. Тады мо і была б у нас будучыня...

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ.

СПОРТ

МАШЫНА, КВАТЭРА І... ЗОЛАТА

У канцы года, як вядома, у кожнай краіне вызначаюцца лепшыя спартсмены. А сярод іх — лепшыя з лепшых. Да таго тэрміну яшчэ далёка, але можна ўжо цяпер зрабіць амаль беспамылковы прагноз: галоўным кандыдатам на перамогу ў гэтым конкурсе з’яўляецца лёгкаатлетка Наталія Шькаленка.

Сёлетні сезон быў для яе вельмі ўдалым. Яна стала чэмпіёнкай свету ў кіданні кап’я і чатыры разы (!) выйграла турніры “Гран-пры”.

Шчаслівая беларуска атрымала не толькі залатыя медалі, прызы, але і машыну, кватэру, пяць кілаграмаў золата.

АФІЦЫЙНАЕ ПАЦВЯРДЖЭННЕ

Міжнародны алімпійскі камітэт прыслаў афіцыйнае запрашэнне Рэспубліцы Беларусь прыняць удзел у XXVI летніх Алімпійскіх гульнях, якія пройдуць у Атланце (ЗША) і будуць прысвечаны 100-годдзю з дня іх сучаснага адраджэння.

Выканаўчы НАК Беларусі прыняў афіцыйнае рашэнне паслаць на Гульні нацыянальную каманду. У склад яе плануецца ўключыць звыш ста спартсменаў.

ЦЯЖКА ЗРАЗУМЕЦЬ,

чаму на XVIII Сусветных студэнцкіх гульні ў Японію адправілася каманда Беларусі, у складзе якой было ўсяго... 16 спартсменаў. Устрымаем ся ад каментарыяў, не будзем шукаць вінаватых. Адно радуе: каманда заняла і ў гэтым саставе высокае дванацатае месца, заваявала восем узнагарод. З іх два залатыя медалі. Асабліва вызначыліся гімнасты Віталь Шчэрба і Вольга Юркіна.

ГЕНЕРАЛЬНАЯ РЭПЕТЫЦЫЯ

Галандыя прымала ўдзельніц фіналу Гран-пры па мастацкай гімнастыцы. Удзельнічалі ўсе наймацнейшыя спартсменкі планеты. Гэтыя спаборніцтвы разглядаліся як генеральная рэпетыцыя перад першынствам свету, што пройдзе з 19 па 24 верасня ў Вене.

Пасля спаборніцтваў у Галандыі па суме этапаў беларускія гімнасты Вольга Гонтар і Ларыса Лук’яненка знаходзяцца на другім і трэцім месцах. Яны ўступаюць толькі ўкраінцы Кацярыне Серабранскай.

Там жа праходзілі і камандныя спаборніцтвы. “Бронза” у шматбор’і — нядрэнны вынік для зборнай Беларусі.

ГАНАРОВЫЯ ЗВАННІ — СПАРТСМЕНАМ

Кіраўнік Беларускай дзяржавы Аляксандр Лукашэнка высока ацаніў заслугі ў развіцці нацыянальных фізкультуры і спорту, а таксама паспяховае выступленне на чэмпіянаце свету па лёгкай атлетыцы вялікай групы трэнераў і спартсменаў.

Яго ўказам ад 28 жніўня трэнэру Рэспубліканскай школы вышэйшага спартыўнага майстэрства па лёгкай атлетыцы Мечыславу Аўсяніку прысвоена ганаровае званне “Заслужаны

работнік фізічнай культуры і спорту Рэспублікі Беларусь”.

Звання “Заслужаны трэнэр Рэспублікі Беларусь” удастоены старшыя трэнэры нацыянальнай зборнай каманды Рэспублікі Беларусь па лёгкай атлетыцы Валерый Няфёдаў, Мікалай Парахоўскі, Юрый Тарасюк.

Сямі спартсменам прысвоена званне “Заслужаны майстар спорту Рэспублікі Беларусь”. Высокага гонару насіць яго ўдастойліся чэмпіёны і прызёры

У чэмпіянаце свету па лёгкай атлетыцы: сярэбраны прызёр свету па кіданню молата Ігар Астапковіч, сярэбраны прызёр па кіданню дыска Уладзімір Дуброўшчык, чэмпіёнка свету па кіданню дыска Эліна Зверава, бронзавы прызёр па кіданню дыска Васіль Копцох, бронзавы прызёр па спартыўнай хадзьбе Яўген Місюля, сярэбраны прызёр па дзясцібор’ю Эдуард Хамеляйнен, чэмпіёнка свету па кіданню кап’я Наталія Шькаленка.

Рэдактар Вацлаў МАЦКЕВІЧ

ЗАСНАВАЛЬНІК:

Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за рубяжом (таварыства “Радзіма”).

НАШ АДРАС:

220005, МІНСК, ПРАСПЕКТ Ф. СКАРЫНЫ, 44.

ТЭЛЕФОНЫ: 33-01-97, 33-02-80, 33-03-15, 33-16-56, 33-07-82.

Пазіцыя рэдакцыі і аўтараў, матэрыялы якіх друкуюцца на старонках “Голасу Радзімы”, не заўсёды супадаюць.

Газета набрана і звярстана ў камп’ютэрным центры рэдакцыі газеты “Вечерний Минск”. Адрэкавана ў друкарні “Беларускі Дом друку”. (220041, г. Мінск, пр. Скарыны, 77). Тыраж 6 000 экз. Індэкс 63854. Зак. 3696. Падпісана да друку 11. 9. 1995 г.